

CSENKI NIKOLETT

Mégis új és mégis Ady

„HA FELTÁMADNAK MIND AZ ÁLMOK,
HA FÖLKERESNEK MIND AZ ÁRNYAK” –
EGY ÉLETMŰ UTÓÉLETÉNEK ELSŐ SZÁZ ÉVE:
TANULMÁNYOK ADY ENDRE HALÁLÁNAK SZÁZ-
ZADIK ÉVFORDULÓJÁRA

„aki nem újraolvas, az szükségképpen minden-
hol ugyanazt a történetet olvassa”
(Roland Barthes: *S/Z*, Budapest, Osiris,
1997, 28.)

2019-ben, Ady halálának centenáriuma kapcsán országszerte és a határon túl is az addigi évek némaságához képest példátlan mértékű figyelem összpontosult a huszadik századi költészet és a magyar politikai újságírás egyik legnagyobb alakjára: megemlékezések, tudományos és tudománynépszerűsítő előadások, különféle színpadi estek, kiállítások etc. tettek kísérletet Ady Endre irodalomtörténeti jelentőségének újragondolására, életművének újraolvasására (igaz, utóbbira kevesebben vállalkoztak). Azaz egy irodalmi évforduló *fesztivalizációjának* lehettünk szemtanúi, amin nincs is mit csodálkozni, hiszen a fesztivalizáció jelenségét az utóbbi évtizedben szinte minden életkori és szociokulturális szubkultúrában megfigyelhettük – kezdve a könyvfesztiválokon át a gasztronómiai eseményeken keresztül a zenei rendezvényekig bezárólag. Persze mindenkor felvetődhet a kérdés, a rég nem tapasztalt érdeklődés Ady (vagy más író, költő, zeneszerző stb.) aktualitásából vagy a centenáriumi alkalom, a kultikus státus megerősítéséből adódott-e? A 2019-es emlékévkonzekvenciáit összegezve annyi minden biztonnyal kijelenthető, hogy születtek olyan irodalomtörténeti munkák, amelyek újra beszédtemává tették Ady ouvre-jét.

Az Ady-költészet – például Kosztolányi Dezsőéhez vagy Szabó Lőrincéhez képest – sajnos

Szerk.
Hansági Ágnes és
Mészáros Márton
Tempevölgy
Balatonfüred, 2023
184 oldal, 3000 Ft

„kimaradt” a rendszerváltást követő lírai hagyatékgyőztesítő tevékenységből, ez a restancia csak a 2000-es évek után kezdett felszámolódni. Ettől kezdve indult el az életmű újraolvasásának, más kontextusba helyezését kísérlete a magyar irodalomtörténeti kutatásokban. A nyitó fejezetet ebben a folyamatban az *Újraolvasó* sorozat Ady-kötete (*Tanulmányok Ady Endréről*, 1999) jelentette, illetve még ide sorolható az *Iskolakultúra*-könyvek *Ady-értelmezések* (2002) címet viselő kiadványa is. Míg az előbbi kötet célja az Ady-újraolvasásban azoknak az ismereteknek az átadása volt, amelyek beépíthetők a jövő irodalmi tudatába, addig az utóbbi tanulmánygyűjteményben olvasható dolgozatok a „szimbolizmus” esztétikájával szakítva az allegorikus megközelítésmód horizontjából íródtak. Az Ady-életmű „újrászituálására” tett kísérletek a 2000-es évek első felében le is csengtek, és csak jó egy évtizedre rá jelentek meg új értelmezések a költői életművel kapcsolatban. Az „új hullám” legelhivatottabb kutatójának Herczeg Ákos tekinthető: 2021-ben jelent meg a *Visszatérés a nyelvre: Én-figurációk Ady Endre költészetében* című monográfiája, amelyben 21. századi líraelméleti megalapozottsággal leginkább arra világít rá, hogyan változik Adynál kötetről kötetre az a markáns szubjektív alakzat, amelyre oly sokan ráismernek az Ady-versek lírai énjében.

Ady sikeres újraolvasásának szép példája a Tempevölgy gondozásában 2023-ban kiadott, *„Ha feltámadnak mind az álmok, Ha fölkeresnek mind az árnyak –” Egy életmű utóéletének első száz éve: tanulmányok Ady Endre halálának századik évfordulójára* című tanulmánykötet, amelynek szerzői közt többek között Hansági Ágnes, Eisemann György, Balogh Gergő, Pataki Viktor, Lapis József és a már említett Herczeg Ákos nevét találjuk. Nem melleleg külön kiemelendő és méltányolandó az a kiadói és szerkesztői hozzáállás, amelyből fakadóan a legfiatalabb kutatógeneráció dolgozatai is helyet kaptak a gyűjteményben.

A Tempevölgy 2009-es indulása óta már látszik tevékenységének tendenciózus íve, ennek jegyében rendszeresen kezdeményező, paradigmateremtő irodalomtörténeti és képzőművészeti vonatkozású munkákat jelentetnek meg. Ez a kiadó inkluzív szemlélettel, az újra nyitottan olyan köteteket ad ki, amelyek segítségével lehetőség nyílik honi közegben új, nemzetközi szinten már ismert, illetve éppen elterjedő diskurzusok megnyitására. Ez a nóvum olyan könyvekben manifesztálódik, mint például az amerikai irodalomelmélet egyik legmeghatározóbb alakjának, Jonathan Cullernek az *Irodalomelmélete* vagy éppen Révész Emese *Mentés másként* című kötet, amely a magyar illusztrációtörténet eddig meg nem írt szintéziséhez ad fontos adalékokat.

A *„Ha feltámadnak mind az álmok, Ha fölkeresnek mind az árnyak –”* dolgozatai tudatosan az irodalmi szövegekhez nyúlnak vissza, és nem a biografikus olvasatot erősítik. Az Előszó reflektál az emlékek felütésben is hangoztatott sajátosságaira, egyebek között a fesztivalizáció problémáját is érinti. A rendezvények e vitatható aspektusa leginkább abban ragadható meg, hogy

egy-egy emlékévé legtöbbször az adott író, költő kultikus alakjának, kultuszának megerősítését célozza, és kevésbé enged teret a szövegekhez való tudatos hozzáféréshez. Ez utóbbi hiányt hivatott pótolni a Hansági Ágnes és Mészáros Márton szerkesztette kötet, amely Ady aktualitását a megzenésített versek horizontján túl villantja fel.

Az *Előszó*ban a kötet szerkesztői Margócsy Istvánnak az Arany-emlékévé tanulságait összegző cikkéből idéztek egy részletet: „Újra kellene olvasni Aranyt! – s nem az iskola szemével! – hányszor hangzott már fel a kegyes óhaj, s hányszor maradt meghallgatatlanul. Pedig, úgy vélem, nincs más megoldás: újra kell olvasnunk a magunk számára Aranyt, hogy fennkölt Atyából beszélgetőtársunkká, kortárs szerzővé váljék ismét: akivel kommunikálni lehet olvasás közben – hátha van olyasmi, amiről ugyanazt gondoljuk (akkor is, ha ő persze jobban meg tudja fogalmazni a magáét...)” (8). Az a probléma, amelyre Margócsy István Arany János kapcsán rámutatott, szinte kivétel nélkül valamennyi klasszikus magyar életműre, szerzőre igaz lehet manapság.

A kötetben olvasható tizenegy tanulmány mindegyike más megvilágításba helyezi az Ady-életművet, mint amit eddig az irodalmi köztudat megszokott sémái kínáltak. A dolgozatok izgalmas módon nyúlnak az Ady-életmű kiemelt vagy eddig kevésbé ismert témáihoz, így például a középiskolai irodalomoktatásban is nagy hangsúlyt kapó profetikus beszédmód vagy éppen a szerelmi költészet invenciózus megközelítéssel gazdagodott.

Hansági Ágnes nyitó tanulmányának hipotézise, hogy az Ady-líra könnyebben hozzáférhetővé válna, ha az *Új versek* kötetet nem kapcsolnánk össze a „korszakváltás” kifejezéssel. A szerző oda konkludál, noha ez expliciten nincs kimondva, hogy sokkal adekvátabb lenne a „korszakzárás” problémája az 1906-os kötetrel kapcsolatban, mivel Ady Endre költészetében összegződnek mindazon tendenciák, melyek a 19. század utolsó évtizedeinek lírai törekvéseit meghatározták. Írásában Hansági többek között arra is rámutat, hogy Ady modernsége párhuzamba állítható Jókaiéval, mivel Jókai után Ady volt a második a magyar irodalomban, aki ismertségét, „brandjét” a tömegmédiák teremtette feltételeknek köszönhette.

Eisemann György dolgozatában az *Új versek* egyik meghatározó darabjának, az előhangként szolgáló *Góg és Magóg fia vagyok én...* versnek a kötet egész lírai létmódját meghatározó szerepéről olvashatunk. Eisemann felhívja a figyelmet arra, hogy a vazuli beszédpozíció („Legyek az új, az énekes Vazul”) valójában a látható és a hallható nyelv feszültségére játszik rá – Vazul nem az írott nyelv archívumához tartozóként artikulálódik, miközben megszólalásának feltétele az írott szóban gyökerezik. A szerző figyelmeztet arra, hogy nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a magyar történelemben a hang és az írás egymáshoz való viszonya mélyen problematikus, feszültségekkel terhelt az európaihoz képest, hiszen a korabeli magyarság

számára a megmaradás feltételét az írásbeliség jelentette. Az írásbeliséggel szemben nagyon sokáig erősen tartotta magát az oralitás évszázadok óta tartó hagyománya. A szembenállás által megteremtett feszültség mentén alakulhatott ki csak a latin, majd a magyar nyelvű irodalmiság nálunk. Eismann végül arra a következtetésre jut, hogy az Ady-verseiben „az egyéni és nemzeti identifikáció lehetősége (...) ellentmondásosan mediatizált, eredendően tragizáló nyelven fejeződik ki” (46). Adynak azok a versei, melyek a *mégis új és mégis magyar* beszédpozíciójából szólnak meg, egyfajta végeség-tudatból hagyományozódnak át, így testamentáris jellegű megnyilatkozásokként artikulálódnak.

Balogh Gergő *Átlépni a múlt határain? Az el nem jövő jövő alakzata* Ady Endrénél című tanulmányában arról olvashatunk, miben mutatkozik meg Ady modernsége. Így a már meglévő ismeretek (pl. a későromantikus versnyelv felforgató erejű lexikai és szintaktikai modulációja, a szimbolizmus jelhasználatának meghonosítása stb.) mellett egy új elemre is rámutat, mégpedig az Ady-ouvre messianisztikus karakterére. Balogh szerint ez a messianisztikus vonás Adynál értelmezhető a modernség egyszerre konstruktív és dekonstruktív összetevőjeként. A szerző meggyőző elemzésében a versek (pl. *A csókok átka*, *A magyar Messiások*, *Új Vizeken járok*) szoros olvasásával és elemzésével jut el oda, hogy „a messiási idő adománya és ezen adomány önmegvonó operativitása” (58) együttesen határozza meg Ady költészetének messianisztikus jellemzőjét.

Pataki Viktor írásában Ady városverseinek temporális sajátosságait, valamint az „én” önreprezentációjának sajátosságait emeli ki. Megmutatja, hogy a város sajátos pragmatikai keretként való újraértelmezése eddig kimaradt a honi irodalmi diskurzusból. Erre nemcsak az ún. „térbeli fordulat” elterjedése miatt van szükség, hanem azért is, mert az Ady-értelmezések eddig kevés figyelmet szenteltek a *Versekben* és az *Új versekben* megjelenő budapesti terek századfordulós transzformációinak.

Herczeg Ákos tanulmányában a sokak által ismert, az elemzőket leginkább megosztó, a Léda-versek legnépszerűbb darabját, az *Elbocsátó, szép üzenet*et olvassa újra. Elemzése rávilágít arra, hogy a költeményre nem feltétlen „szakítóversként” kell gondolnunk, mert az *Elbocsátó, szép üzenet* korántsem artikulálja egyértelműen az elbocsátás üzenetét. Herczeg szerint a biografikus olvasat szűkre szabta a vers lehetséges értelmezési kereteit, miközben a költemény megsemmisítő beszédaktusai egy szerzői önmeghatározásként képzelhetők el, melyek egy fiktív nőalak jelenlétét, majd annak eltűnését körvonalazzák.

Csikós Gréta írása megmutatja, hogyan használja fel, írja szét, és alakítja át a petrarcai hagyományt Ady szerelmi költészete. *A halottak élén* utolsó, még a költő életében megjelent kötet *Ceruza-sorok* ciklusa sajátos „átdolgozás” révén, leginkább a 20. század eleji Petrarca-interpretációkból kiindulva idézi

meg az itáliai humanista költő *Daloskönyvét*. Míg Petrarcánál a szerelmesek között egyfajta hierarchia (Laura elérhetetlen az imádó számára) figyelhető meg, addig Adynál a viszonyok átrendeződése révén nem egy nő, hanem maga a szerelem érzése ad értelmet a szenvedésnek. „A fókuszváltás eredménye a megszólított nő beszédpozíciójának súlytalanná válása, ami felfogható egy, a női alak költői beszéd általi megteremtettségére való reflexióként is” (104). A „*Boldog vagyok, mert nagyon szenvedek*”: Egy Ady-ciklus szerelemfelfogásáról című tanulmány rávilágít arra is, hogy a *Ceruza-sorok* ciklus verseinek markáns jellemzője, hogy a lírai én időbeli, térbeli, illetve érzelmi távolságot tart fenn önmagával és a nőekkel szemben is, ezáltal válik képessé az önreflexióra, és felismeri szenvedésének motivációját.

Lapis József dolgozata az istenes versek megértéséhez ad újabb szempontokat. Írásában rámutat ezeknek a verseknek a régi magyar vallásos szöveg-hagyományból való inspirációjára, illetve arra is, hogy Ady miképpen írta szét a bibliai szövegeket, főképpen a zsoltárokat, amelyek a költőnél egyszerre jelölnek műfajt, a Szentírásra való hivatkozást, revelációt, imát egyaránt. Lapis szerint „Ady vonatkozó lírája (...) a biblikus (és időnként bizony: mitikus) kódok invenciózus játékba hozatalával az ismerős vallomások lírai alaphelyzet(ek) kiközlését, áthangszerelését, fölforgatását végzi el, mégpedig érezhetően hallatlan költői élvezettel” (75). Azaz Ady istenes költészete túlmutat az imádságos megszólalási formák közege, és egy sajátos beszédpozícióból definiálja magát. Lapis tanulmányából többek között az is kiderül, hogy Ady zsoltárai invenciózus módon írják át az egyik legkiemelkedőbb ótestamentumi irodalmi formát, mivel ezekben a verseiben nemcsak az önmagában, hanem a Másikkal, a Te-vel kapcsolatban is állandó kételyek, bizonytalanságok fogalmazódnak meg.

Mészáros Márton *Lírai képírás: Egy „ismeretlen” Ady-illusztráció nyomában* című tanulmányában *A mi Násznagyunk* vershez készült(?) illusztrációval kapcsolatos kérdésekről számtalan bizonytalanságot tár fel. Az elemzés fókuszában a gödöllői művésztelep egyik fontos alakjának, Nagy Sándornak festménye áll, melynek hátoldalán olvasható az a paratextus, amely a képet Ady Endre *A mi Násznagyunk* című versének illusztrációjaként azonosítja. Mészáros felhívja a figyelmet arra, hogy már az „illusztráció” megnevezés is pontatlan, hiszen a fenti költemény nem egy kötetben jelent meg a Nagy-festménnyel. A szerző a „képi fordulat” elméleti bázisára is támaszkodva meggyőzően jut el arra a végkövetkeztetésre, hogy az 1928-as, Ernst Múzeumban kiállított Nagy Sándor illusztrációk a katalógus alapján és a kiállításról készített képek hiányában nem azonosíthatók egyértelműen, ezért a katalógusban megidézett Ady-versek „mediális paradoxonként” Nagy Sándor illusztrációinak ekphrasisaiként dekódolhatók.

Pataky Adrienn írásában az Ady-életmű – az utókor szempontjából meghatározó – kapcsolódási pontjait rajzolja fel. Széles látószögű elemzésében az

újholdasoktól kiindulva a kortárs magyar líra prominens alakjainak (Térey János, Kemény István) ouvre-jében fellelhető Ady-hagyomány továbbélését tárja fel. A tanulmány révén kirajzolódik, hogy Ady lírája mindmáig erős viszonyítási pontként szolgál az alkotók számára, még ha az első olvasatra talán nem is tűnik nyilvánvalónak.

Az utolsó előtti tanulmány Ady talán sokak számára kevésbé ismert prózavilágát állítja középpontba. Kovács Krisztina *Modernitás és extenzitás: Még néhány szó az Ady-novellákról* című írásának legfontosabb mondanivalója, hogy Ady – sokszor kísérletező jellegű – novelláinak formai jegyei, illetve stilisztikai, szemantikai, poétikai jellemzői lírájának nyelvi sajátosságaiból építkeznek. Emellett a dolgozat Ady novellisztikájával kapcsolatban még egy további jellegzetességre hívja fel a figyelmet: ezeknek az írásoknak jellegzetes motívuma az utazás, amelynek kiterjedése az autó és a vonat adta lehetőségekig terjed. A vonat a modernség szimbólumát jelentette a korban, mivel gyorsaságának köszönhetően a hely- és az idő relativizálódásának meg tapasztalását hozta magával.

Az utazás motívumának kiemelt szerepét hangsúlyozza Szántai Márk írása is. *Az Ady-próza és az utazás poétikája* című tanulmánya azon tárcanovellák térpoétikájának sajátosságait vizsgálja meg, amelyekben a történet cselekménye a vonat és a vasútállomás köztes terébe helyeződik. Szántai rámutat arra is, hogy az automobil hogyan válik tér- és mentalitásszervező elemmé az egyes írásokban, ugyanis egy gépjármű külső környezettől való elszigeteltségének intimitásában újfajta tapasztalások élhetők át – szemben egy vonatközlekedés tömegjellegével, ahol a szeparáció kevésbé adott.

A fentiek azt jelzik, hogy a „*Ha feltámadnak mind az álmok, Ha fölkeresnek mind az árnyak –*” című tanulmánykötet az Ady-életmű újraolvasását szorgalmazó és bátorító, egyben hiánypótló kezdeményezés, és csak remélni lehet, hogy az írások által megteremtett változatos tematikai irányvonalak további kutatások alapját jelentik majd.